

Суходолова А.Є.
Університет Мармара

УКРАЇНСЬКІ МАЙСТРИ В РЕМІСНИЧИХ ДЕФТЕРАХ ДОБИ СУЛТАНА СУЛЕЙМАНА І ПИШНОГО (1520–1566)

У дослідженні розглядається інститут імперських ремісників при палаці Падишаха Османської імперії у період правління султана Сулеймана I (роки правління 1520–1566) та українські ремісники, які стояли на службі в цьому інституті, що в українській літературі залишається малодослідженим.

Спершу проаналізовано, яким чином українці потрапляли на службу до імперських ремісничих цехів і чи всі з них перебували там у статусі невільників. Також було обраховано показники оплати для ремісників-українців і порівняно ці цифри із загальними по цехам.

Попри те, що більшість ремісників потрапляли до цехів у статусі учнів і навчалися ремеслу з нуля, українці практично не представлені у цехах мініатюристів і майстрів ілюмінованого малюнка, каліграфів, переписувачів чи майстрів чіні – випалювачів глазурованих кахлів, тобто цехів, які представляли традиційні турецькі ісламські мистецтва. Було виявлено, що в деяких цехах українці мали найсильнішу присутність, що було спричинене відсутністю відповідних фахівців в Османській імперії.

У дослідженні представлена кількість українських майстрів, які служили в імперських цехах з 1526 р. до 1566 року, цехи, які вони представляли, та як ця кількість українців змінювалася в рамках аналізованого періоду. Було виявлено, що зміна з часом кількості українців, представлених у ремісничих цехах палацу Топкапи, не відповідала загальним тенденціям зміни кількості членів придворних ремісничих цехів.

Представлено дані усіх українських ремісників, згадуваних у ремісничих дефтерах періоду правління Сулеймана I, згрупованих за цехами, які вони представляли. Зайнятість ремісників-українців прослідковується протягом досліджуваного періоду завдяки коментарям, присутнім у цих дефтерах, а завдяки додатковому джерелу – ремісничому перепису – робиться спроба встановити період смерті кожного з ремісників.

Ключові слова: ехль-і хіреф, Османська імперія, ремісничі цехи, Сулейман Пишний, Топкапи, українські ремісники.

Постановка проблеми. Питання українців в Османській імперії часів правління Сулеймана Пишого найчастіше розглядається під кутом рабства, зосереджуючись або на прикладах «успішного» рабства, як-то Роксолана, або ж на кількісному боці питання, намагаючись з'ясувати сумарну кількість населення, вивезеного з України в неволю. Утім, із поля зору випускається прошарок тогочасних «експатів» – вільних людей, які ставали на придворну службу за власним бажанням, або чоловіків-невільників, які, хоч і зберігали свій невільничий статус, були висококваліфікованими працівниками і отримували керівні посади. Обидві категорії українців можна зустріти в імперських ремісничих цехах. Наразі інститут імперських ремісників залишався поза рамками досліджень українських науковців. Тож ця коротка розвідка, яку можна вважати піонерською, покликана частково заповнити виявлену прогалину.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Вперше ґрунтовно досліджувати тему імперських ремісничих цехів в Османській імперії, які називалися *ехль- і хіреф*, почав Р. М. Меріч у 1953 р. [15], звернувшись до цеху художників. Надалі історія придворних ремісничих цехів розглядалася здебільшого в контексті історії мистецтв на рівні конкретних цехів. Пізніше І. Х. Узунчаршили [22] і Б. Яман [23; 24] опублікували повну транслітерацію сучасною турецькою деяких зарплатних відомостей ремісничих цехів. У 1996 р. з'явилася перша кандидатська (PhD) дисертація С. Кириртаїфа [13], присвячена інституту імперських ремісників. Найактуальнішою у цьому розрізі нині є кандидатська (PhD) дисертація С. Акджан Екіджі від 2018 р. [1], присвячена придворним ремісникам XVII ст. Всі ці роботи розглядали імперських ремісників або загалом як інститут, або в рамках конкретної професії. Вперше ремісників у розрізі

походження дослідив М. Улускан у 2021 р. [21], проаналізувавши вихідців із Тебризу, які служили у ремісничих цехах при палаці Топкапи.

Основною джерельною базою для аналізу послужили чотири ремісничі *дефтери* (зарплатні відомості) доби Султана Сулеймана I (Пишного), які зберігаються в Османському архіві при Президентіві Туреччини (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, надалі – BOA).

- BOA TS.MA.d 9706/1 – за 1526 р. [10];
- BOA TS.MA.d 9706/4 – за 1545 р. [11];
- BOA TS.MA.d 9612 – за 1557–1558 рр. [9];
- BOA MAD.d 6196 – за 1566 р. [5].

Допоміжним джерелом є перепис ремісників за 1564 рік (BOA TS.MA.d 808) [6], в якому немає жодних фінансових даних, але по кожному цеху подані два списки – живих і покійних на момент складання дефтеру ремісників.

Постановка завдання. Метою цієї праці є аналіз кількісної та якісної присутності українців у ремісничих цехах – професійній спільноті при султанові Османської імперії у період правління султана Сулеймана I (1520–1566), і визначення статусу українців у цих цехах. Для досягнення поставленої мети слід виконати такі завдання: на основі джерельної бази проаналізувати структуру інституту імперських ремісників за часів правління Сулеймана I; визначити етнічний склад цехів і присутність у них українців; виявити шляхи, якими українці потрапляли до палацових ремісничих майстерень: виокремити цехи, в яких працювали українці і порівняти з загальними даними; визначити платню, отримувану українськими ремісниками, та порівняти її із загальними даними; прослідкувати, як із часом змінювалися ці показники.

Виклад основного матеріалу. Ремісничі цехи при палаці Топкапи в Османській імперії називалися *ехль-і хіреф*, що означало спільноту митців і дрібних виробників. *Ехль* – людина, яка володіє певними навичками [18, с. 389]; *хіреф* (множина від *хірфет*) – з арабської мистецтво чи ремесло, завдяки яким можна прожити, заробіток, прибуток [17, с. 509]. У класичних дефтерах цей інститут при султанові називався *джемаат-и ехль-і хіреф-і хасса* (товариство імперських майстрів), у працях сучасних турецьких істориків їх прийнято називати митцями (*санаткяр*), що не є повністю точним. Серед представників цехів більшість була ремісниками, які могли продукувати утилітарні предмети високої мистецької цінності, але були й такі цехи, які за родом діяльності не могли виробляти предмети мистецтва, як-от хірурги, праль-

ники чи борці з традиційної турецької боротьби *пуреш*, котрі також були членами ремісничих цехів при султанові.

Інститут ремісників *ехль-і хіреф* мав три розгалуження [25, с. 273]:

– Палацові ремісники.

Їхнім обов'язком було забезпечення потреб палацу та високих державних чиновників. Спершу ці ремісники брали участь у військових кампаніях (у дефтері BOA MAD.d 23 [4] до багатьох записаних імен є коментар – *be-sefer*, зроблений червоним чорнилом, або схематичний прапорець, який вказує на те, що цей ремісник на період дефтеру в похіді – саме так інтерпретує цей символ Р. М. Меріч [15, с. VII]), але у пізніший період їх було звільнено від військової служби [3, с. 74];

– Ремісники яничарського корпусу.

Ці ремісники забезпечували потреби армії і головно складалися зі зброярів різного гатунку.

– Вільні майстри.

Імперські ремісничі цехи при султанові були в підпорядкування *хазінедарбаши* – головного скарбничого [22, с. 74], він же відував заповненням зарплатних відомостей. У цих відомостях вказувалося ім'я людини; її по батькові, мала батьківщина або національність; поденна платня і короткі коментарі за наявності. Платня хоч і нараховувалася поденно за відпрацьовані дні, але виплачувалася раз на три місяці [15, с. VII].

Ремісничі цехи мали дворівневу структуру. На вищому щаблі стояли майстри, які вже володіли премудростями справи. За ними були закріплені учні, які тільки навчалися майстерності й отримували мізерну платню. Неуспішні у своїй справі або обдаровані в іншій галузі за наказом *хазінедарбаши* переводилися до іншого цеху [15, с. VII].

Попри те, що майстри *ехль-і хіреф* були головно у статусі невільників, більшість їхніх майстерень розташовувалися поза палацом Топкапи [3, с. 76], тому, за бажання, вони мали можливість втекти, чим, як видно, іноді користалися. Так, наприклад, у дефтері від 1557–1558 рр. є коментарі, на кшталт «*платня анульована через втечу*» «*за платнею не з'явився, чотири платні анульовано і виплачено не буде*», «*зник, тому платня відкликана*» [9].

За дефтером 1526 року, з 36 українських майстрів один потрапив до складу ремісничих цехів у період правління султана Мехмеда Завойовника (1451–1481), 4 – у період правління султана Басзіда II (1481–1512), 20 – найбільша кількість – у період правління султана Селіма Грізного (1512–1520), 10 – за часів султана Сулеймана Пишного (1520–1566) і час включення до цеху одного

українця невідомий. Українці ніколи не були найбільшою етнічною групою в імперських ремісничих цехах, зазвичай найчисленнішими були босняки.

Варто зазначити, що в рамках цієї праці досліджуються відомості про майстрів, які записані в османських дефтерах часів правління Султана Сулеймана I як «рус», і саме цей оригінальний етнонім було збережено при перекладі. У традиції Османської держави у цей період саме термін «рус» означав етнічних українців. Для сучасних росіян османи послуговувалися терміном «москов/москоф» [19, с. 282–283]. У статті свідомо не використовується етнонім «русини» через його розмите трактування, в той час як османське «рус» відповідного періоду чітко ідентифікувало українців. Під час кількісних підрахунків враховувалися лише ті майстри-українці, які були зазначені у зарплатних дефтерах; ті ж, чиї імена вказані лише у переписі 1564 року, містяться у таблицях, але у кількісних підрахунках не зазначені, оскільки достеменно не відомий період їхньої діяльності і денна платня.

У дефтерах зустрічаються вихідці з Акермана (нині Білгород-Дністровський): у дефтері BOA TS.MA.d 9706/1 [10] 5 осіб, у дефтері BOA TS.MA.d 9706/4 [11] – 2 особи, у дефтері BOA TS.MA.d 9612 [9] – 1 особа, у дефтері BOA MAD.d 6196 [5] – 1 особа. У досліджуваній у цій праці період Акерман належав Османській державі. Попри те, що нині місто є частиною сучасної території України, мешканці Акермана не позначалися в дефтерах як «рус», тому в рамках цього дослідження не розглядається як українці.

Перший дефтер за 1526 рік [10] завдяки детальним коментарям до кожної особи дає можливість побачити, яким чином українці потрапляли до ремісничих цехів палацу (табл. 1). Детальні відомості про майстрів у наступних дефтерах відсутні, тому прослідкувати шляхи надходження ремісників у наступні роки не є можливим.

– Записані як ремісники.

Ці члени вже були незалежними ремісниками, які навчилися свої справи і працювали поза палацом. Їх приймали на службу за їхнім власним бажанням, призначаючи платню відповідно до вправності й майстерності, таким «незамінним фахівцям» пропонували доволі високу зарплатню,

щоб вони не мали бажання повертатися на батьківщину [15, с. VII].

– Перейшли на службу до палацу з іншого місця.

Майстрами опікувалися або тримали при своїх палацах *шехзаде*, яких у той час ще було прийнято відправляти до провінцій для здобуття адміністративного досвіду, та заможні можновладці при своїх маєтках. За різних обставин ці майстри переходили на службу до палацу Топкапи.

– Пенчик.

Військові полонені; переінакшений на турецький манер персидський термін *ренç ü yek* (одна п'ята), за «Законом про пенчик» військові мали віддавати на користь держави п'яту частину захоплених у поході трофеїв, у тому числі – полонених [16, с. 226–228].

– Придбані за гроші раби.

Раби, яких купили у работорговців.

– Подарунки (*пішкеш*).

Рабів купували заможні можновладці і передавали їх до палацу в якості подарунка.

Категорія «Записані ремісниками» вказує на вільних людей, тоді як «Пенчик», «Пішкеш» і «Куплені раби» вказують на невільницьке походження майстрів, як і узагальнена категорія «Перейшли на службу до палацу з іншого місця», адже у більшості випадків вказано, хто раніше володів переміщеним до столичного палацу рабом і причини, з яких його місце служби змінилося.

– Раб Махмуд Рус перейшов до палацу у спадок після смерті у 1487 р. Аяса-аги – архітектора, який, згодом, брав участь у будівництві кюлліє Фатіха Султана Мехмеда [20, с. 201].

– Юсуфа Рус перевели до Топкапи із палацу Галатасарай, де готували християнських хлопчиків-потурчаків для придворної служби [12, с. 322–323].

– Ще один Юсуф Рус був рабом Дукагіноглу Ахмеда-паші, Великого візира Османської Імперії у 1514–1515 рр.

– А третій Юсуф Рус був серед рабів *шехзаде* Коркуда (сина Селіма I).

– Бехрам Рус до переведення до столиці був рабом Орхан-бея (онука Баєзіда II), купленим у работорговців за часів Султана Селіма I.

Таблиця 1

Кількість українських ремісників станом на 1526 р. відповідно до шляхів, якими вони опинилися в палаці Топкапи

Вільні Ремісники	Раби			
	Зміна місця служби	Пенчик	Куплені раби	Пішкеш
3	18	1	9	4

– Хасан Рус належав азі азепів Карамусі з Акермана і потрапив до палацу у зв'язку зі смертю власника.

– Ще одного Хасана Рус передав у власність Султана Баєзіда II майстер на ім'я Мух'їддін (був головою цеху казанярів, в якому і служив Хасан Рус), пізніше вартість раба відшкодували.

– 6 ткачів камки (Рюстем, Хюсрев, Касим, Феррух і два Юсуфи) були передані на службу до палацу Топкапи в рахунок виплати боргу, який мав перед Султаном Селімом такий собі майстер Шах Алі.

Невідомим залишається статус тих, хто переїхав до Стамбула у складі почету Сулеймана Пишного після його інтронізації (6 майстрів). Але, оскільки їхні імена були потуреченими (Алі, Баєзід, Хасан, Бехрам і 2 Касими), з великою вірогідністю можна припустити, що ці майстри також були невольниками.

Додатково можна дійти висновку, що, поряд із імперськими ремісниками при султанові в палаці Топкапи, подібні ж структури формували

навколо себе османські принци *шехзаде* у ввірених їм провінціях. Так, новоспечений султан Сулейман перевіз із собою до столиці шістьох ремісників, а деякими раніше володіли *шехзаде* Коркуд чи Орхан-бей.

За весь розглянутий у рамках дослідження період українці були представлені у 24 різних цехах (табл. 2).

Українці були не представлені або слабо представлені у цехах із традиційних турецьких ісламських мистецтв: цех художників, писарів, палітурників чи майстрів *чині* – глазуrowаних кахлів, а також у цеху хірургів.

Цехи художників і ювелірів були розділені на два крила: Румелійська громада, в якій працювали вихідці з Румелії, та Перська громада, в якій більшість майстрів була з Ірану й Тебризу зокрема. Хоча цей поділ з часом розмився. Так, відомий художник багдадець Шахкулу, а після його смерті його учень майстер ілюмінованого малюнку іранець Карамемі очолювали Румелійську громаду художників, а два українці на однакове ім'я Хай-

Таблиця 2

Цехи, в яких працювали українці у 1526–1566 рр. (за абеткою)

Назва цеху	1526	1545	1557–58	1566
Булавники	x		x	x
Дамаскувальники	x	x		
Золотарі	x	x	x	x
Казаняри і мідяники	x	x	x	x
Кушніри	x	x		
Лучники	x	x		
Майстри з виготовлення головних уборів	x			
Майстри кюндекарі (кюндекарі – техніка створення орнаментів зі шматочків дерева чи інших матеріалів)			x	
Ножарі	x	x	x	
Огранувальники			x	
Поза цехами	x	x		
Пральники	x			
Різьбярі			x	
Рукавичники (виготовляли рукавички для утримання на руці хижих птахів)	x			
Рушничники	x	x	x	x
Слюсарі	x			
Столяри			x	
Стрільники	x			
Ткачі камки (кемхи) (камка – вид шовкової тканини з орнаментом)	x	x	x	x
Ткачі оксамиту		x	x	
Ткачі шовку	x	x	x	
Художники*				
Шабельники	x	x	x	

* Представники цеху художників згадуються у переписі 1564 р. (BOA TS.MA.d 808) [8], але їхніх імен немає у зарплатних відомостях, тому неможливо визначити роки їхньої служби.

дар були приписані учнями до ювелірів Перської громади. Як видно з наступних дефтерів, після правління Сулеймана I цей поділ було скасовано.

У деяких цехах українцям вдавалося займати провідні позиції. Так у дефтері за 1545 р. Касим Рус у цеху ткачів камки займає позицію *сер-ода* – очільника. Також у 1545 р., скоріше за все, головою цеху кушнірів був Хасан Рус. Біля його імені немає назви посади, але він мав найвищу платню і вказаний першим у списку (зазвичай перелік починався із головного в майстерні). Найбільшу платню серед українців за всі роки отримував Гарде (Гордій?) з цеху рушничників у 1526 р. – 25 акче, тоді як середня платня в майстернях сягнула свого максимуму в 1566 р. і становила 8,37 акче.

Цех рушничників заслуговує на особливу увагу. Він вирізняється тим, що тут служила велика кількість вільних іноземців, які стояли на службі у падишаха за власним бажанням – вони не були невольниками і не змінювали віру. Станом на 1526 р. до цеху входило 10 майстрів: усі іноземці, 8 із них були вільними майстрами, 4 – українцями, двоє з яких були християнами: Гарде (Гордій?) й Іван. Судячи з дефтеру від 1545 р., Іван зрештою навернувся в іслам, адже вже у наступному дефтері він згадується як Іван Алі. Також у 1557–1558 рр. у цьому ж цеху служив українець на ім'я Семен. Ще один вільний непотурчений українець зазначений у дефтері за 1545 р. серед позацехових – Керус (Гриць?) Рус. Присутність такої значної кількості вільних непотурчених іноземних майстрів саме серед рушничників є свідченням браку власних кадрів у цій галузі та, відповідно, наявності таких кадрів серед українців. З цього можна зробити висновок, що у зазначений період вогнепальна зброя і рушниця зокрема були значно поширеніші на теренах України, ніж в Османській Імперії. Посол Священної Римської імперії Ож'є Гіслен де Бусбек у листі за 1560 рік зазначає, що Османська армія незвична до рушниць і в ній бракує фахівців із ремонту цієї зброї [2, с. 243].

Протягом усього правління Султана Сулеймана Пишного українці зберігали неперервну присутність, окрім цеху рушничників, також у цехах золотарів, казанярів і мідяників та ткачів камки.

Коли у ремісників не було прямих замовлень, вони працювали над власними проектами – готували до релігійних свят (зазвичай Рамадан-байраму) для султана у подарунок свої найвишуканіші вироби, якщо подарунок подобався, падишах обдаровував майстрів грошима

і/або каптанами [13, с. 14–15]. У недатованому списку дарувальників, який, згодом, датується приблизно 1533/1534 роком [15, с. 766, с. 771], є кушнір Хасан Рус, який передав падишахові в подарунок три головних убори: один керсоновий (? – можливо, мається на увазі лис корсак), другий овечий, а третій – тигровий [7]. Цей презент не було відзначено. Але серед тих, кого султан відзначив нагородою, є казаняр Хасан Рус, він за представлений ібрік (металевий глек із довгим вигнутим носиком) отримав від султана 1000 акче – ця сума становили приблизно 22% його річного заробітку [8]. Цей казаняр є у дефтерах за 1526 і 1545 рр., він був включений до лав ремісничих цехів за часів Баєзіда II.

Загальна чисельність ремісничих цехів невідомо зростала від 1514 р., коли тут служило 314 ремісників. У 1520 році, після сходження на трон султана Сулеймана I, ця кількість уже становила 425, за дефтером 1526 р. – 599, а в 1545 р. – 779 [21, с. 861]. Таким чином від дефтеру до дефтеру кількість ремісників зростала на 30–40%. На противагу цьому, присутність українців у ремісничих цехах слабшала з кожним роком (табл. 3; табл. 4). Найбільша кількість українців як в абсолютній величині, так і у відсотках служила в цехах у 1526 р.: 36 українців становили 6% загальної кількості ремісників, а їхні платня – 5,2% загального оплатного фонду. В останньому дефтері досліджуваного періоду за 1566 р. 9 українців становили лише 1,4% всіх ремісників, аналогічною була і частка платні. У 1526 р. українці працювали у найбільшій кількості цехів – 17, у 1566 р. ця цифра впала до 5. Але середня платня українців у 1526 р. була нижчою за середню по цехах, вищою середнього показника вона була у 1545 і 1557–1558 рр.

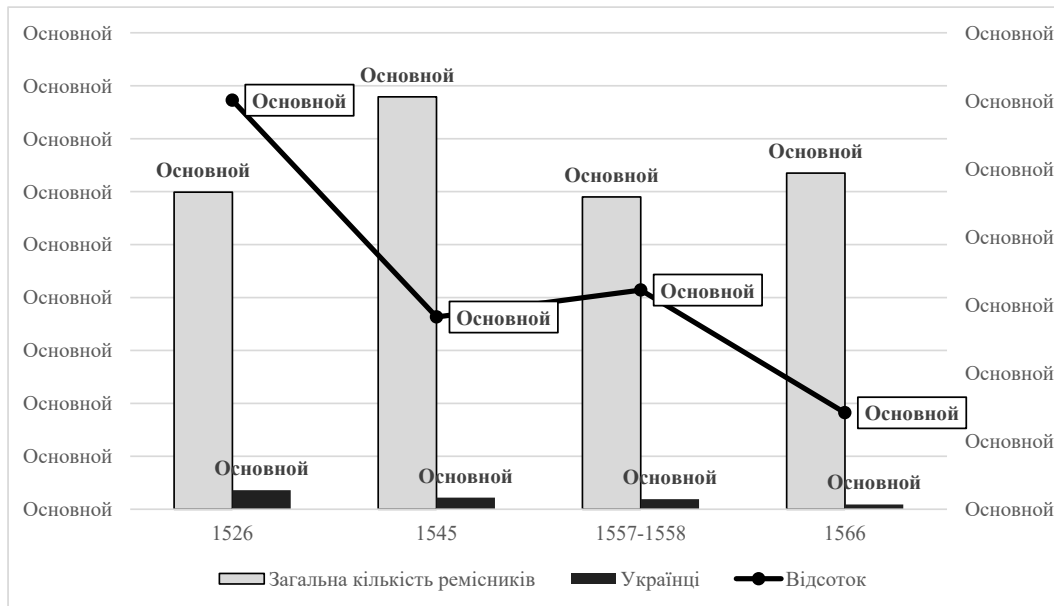
Таблиця 3

Кількість цехів, у яких працювали українські ремісники у 1526–1566 рр.

1526	1545	1557–1558	1566
17	12	11	5

Висновки. У період султанату Сулеймана I серед імперських ремісників інституту *ехль-і хіреф* були присутні також українці. Відповідно до архівних документів, можна зробити висновок, що українці могли служити в ремісничих цехах за власною волею у статусі вільних людей, не змінюючи релігію й ім'я. Проте, більшість потрапляла в якості рабів: подарунків – *піш-кеи*, податку на трофеї – *пенчик* або їх купували

Кількість українських майстрів у порівнянні з загальною кількістю ремісників у ремісничих дефтерах

на невеличких ринках. Значна частина за різних обставин також переходила на службу до палацу від інших власників, наприклад, від принців-*шехзаде*. Тож, окрім існування центрального інституту при султанові в палаці Топкапи, також ідеться про аналогічні моделі ремісничих цехів у провінціях при *шехзаде*.

За усталеною традицією, рабів спершу записували до ремісничих цехів на правах учня, який оволодівав майстерністю в процесі роботи з досвідченим майстром, тобто попереднє володіння ремеслом не було важливим. Попри це, українці були слабо або зовсім не представлені у цехах із традиційних турецьких ісламських мистецтв, як-то мініатюра й ілюмінований малюнок, каліграфія, створення візерункових глазурованих кахлів *чині* і т.п. Разом із цим, українці протягом усього досліджуваного періоду мали сильну присутність у цеху рушничників, яку можна пояснити браком відповідних фахівців на теренах Османської імперії, хоча ця взаємозалежність вар-

тує ретельнішого дослідження. Протягом усього правління Султана Сулеймана Пишного українці також зберігали неперервну присутність у цехах золотарів, казанярів і мідяників та ткачів камки.

Українці були присутніми серед імперських ремісників протягом усього періоду правління Сулеймана I, хоча й не становили найбільшої етнічної групи. Найвагоміше ця присутність відчувалася на момент складання найстарішого збереженого до наших днів зарплатного дефтеру цього періоду – на 1526 рік. З кожним наступним дефтером кількість українців та кількість цехів, які вони представляли, невпинно зменшувалася. Прикметно, що це суперечить загальній тенденції розширення ремісничих цехів: до 1545 р. загальна чисельність імперських ремісників *ехль-і хирефу* за період між складанням дефтерів зростала на 30–40%. Пояснення цього факту в контексті работоргівлі в Чорноморському басейні та зміни з часом статусу українських рабів в середині самої Османській імперії потребує окремого дослідження.

Список літератури:

1. Akcan Ekici S. 17. *Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı Birimleri Ve Yapısal Özellikleri* : PhD thesis. İstanbul, 2018.
2. Busbecq O. G. d. *The life and letters of Ogier Ghiselin de Busbecq*. London : C. Keagan Paul & Co., 1881.
3. Çağman F. *Mimar Sinan Döneminde Saray'ın Ehl-i Hiref Teşkilâtı. Mimar Sinan dönemi Türk mimarlığı ve sanatı*. Ankara, 1988. P. 73–77.
4. *Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*. MAD.d 23.
5. *Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*. MAD.d 6196
6. *Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*. TS.MA.d 808.

7. *Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*. TS.MA.d 9602.
8. *Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*. TS.MA.d 9605.
9. *Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*. TS.MA.d 9612.
10. *Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*. TS.MA.d 9706/1.
11. *Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*. TS.MA.d 9706/4.
12. İpşirli M. Galata Sarayı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul, 1996. P. 322–323.
13. Kırımtayfı S. XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilatı : PhD thesis. İstanbul, 1996.
14. Meriç R. M. Bayramda padişahlara hediye edilen sanat eserleri ve karşılıkları. *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*. 1963. P. 764–786.
15. Meriç R. M. Türk nakış san'atı tarihi araştırmaları : I vesikalar. Ankara : Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi, 1953.
16. Özcan A. Peñçik. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul, 2007. P. 226–228.
17. Pakalın M. Z. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul : Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
18. Parlatır İ. Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. Ankara : Yargı Yayınları, 2014.
19. Pritsak O. İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648). *İlmi Araştırmalar*. 1999. No. 7. P. 255–284.
20. Sönmez Z. Ayas Ağa. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul, 1991. P. 201.
21. Uluskan M. Ehl-i Hiref Maaş Defterlerinde Kayıtlı Tebrizli Sanatkârlar (1526-1566). *Belleten*. 2021. Vol. 85, no. 304. P. 849–887. URL: <https://doi.org/10.37879/belleten.2021.849>.
22. Uzunçarşılı İ. H. Osmanlı Sarayı'nda Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defterleri. *Belgeler*. 2003. Vol. XI, no. 15. P. 23–76.
23. Yaman B. 1545 Yılı Osmanlı Saray Sanatkârları. *Belleten*. 2008. Vol. 72, no. 264. P. 501–534. URL: <https://doi.org/10.37879/belleten.2008.501>.
24. Yaman B. 1557 Tarihli Ehl-i Hiref Defterine Göre Osmanlı Saray Sanatkârları. *KÖK Araştırmalar*. 2006. Vol. VIII, no. 2. P. 5–38.
25. Yaman B. 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Saray Ehl-i Hiref (Sanatkarlar) Teşkilatı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1996. No. 3. P. 273–292.

Sukhodolova A.Ye. UKRAINIAN MASTERS IN ARTISAN DEFTERS DURING THE AGE OF SULEIMAN THE MAGNIFICENT (1520–1566)

This paper covers the topic of the artisans' institution at the court of the Ottoman Empire Sultan during the reign of Suleiman the Magnificent (1520–1566) and Ukrainian craftsmen who worked in this institution and remain insufficiently researched by the Ukrainian scholarly sources.

The author has studied four preserved defters (financial records) of Suleiman's times which are now kept at the Ottoman Archives of the Presidency of the Republic of Türkiye (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi) and analysed the qualitative and quantitative data on those Ukrainian artisans who worked in the Topkapı Palace. Not all of them were slaves, so the ways how the Ukrainians came to serve in imperial artisan guilds and which status they received at the court therefore have been established.

Most of Ukrainians started their work in guilds as apprentices and learned their craft from scratch, however they rarely made it to the guilds of traditional Turkish Islamic art, such as miniature painting and manuscript illumination, calligraphy, manuscript copying, or çini (glazed tiles and ceramics) production. The research also provides comparable payment rates for Ukrainian artisans and their general counterparts.

The paper provides the numbers of the Ukrainian artisans who served in artisan guilds for the Topkapı Palace from 1526 to 1566, the names of the guilds they represented and how it changed throughout the time. The author has discovered that the changes of the Ukrainians number in the Topkapı Palace don't reflect the figures fluctuation trends within the court artisan guilds in general.

This research paper delivers the details of all Ukrainian artisans who are mentioned in the defters of Suleiman the Magnificent times. All of them are grouped according to their guilds which are respectively given in bigger industry-associated categories. The facts of the Ukrainian artisans' employment throughout this period have been also established on the basis of commentaries found in the defters and additional source of craftspeople register which allows establishing personal death dates for the artisans.

Key words: Artisan guilds, Ehl-i Hiref, Ehl-i Hiref registers, Ottoman Empire, Suleiman the Magnificent, Topkapı palace, Ukrainian artisans.